

Vikingatida högar och en senmedeltida källare vid

Karby

Arkeologisk slutundersökning av RAÄ 220, Karby 3:2,
Össeby-Garn socken, Vallentuna kommun,
Uppland.

Kjell Andersson & Anders Jonsson
Tove Björk (osteologisk analys)
Rapport 2005:22

Vikingatida högar och en senmedeltida källare vid

Karby

Arkeologisk slutundersökning av RAÄ 220, Karby 3:2,
Össeby-Garn socken, Vallentuna kommun,
Uppland.

Kjell Andersson & Anders Jonsson
Tove Björk (osteologisk analys)
Rapport 2005:22

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.lansmuseum.a.se

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Sickla Industriväg 5B
131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Hemsida www.lansmuseum.a.se

Tidaxel: Mats Vänehem

© Stockholms läns museum

Produktion: Stockholms läns museum

Redaktionell bearbetning: Göran Werthwein

Produktion av planer: Anders Jonsson och Göran Werthwein

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Stockholm 2005

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Kulturmiljö	8
Målsättning och metod	9
Resultat	10
<i>Högen A1</i>	10
<i>Högen A3</i>	11
<i>Stenpackningen A4</i>	12
<i>Källaren A5</i>	12
Diskussion	13
Referenser	14
Administrativa uppgifter	14

Figurförteckning

Fig. 1. Fornlämningens läge markerat på Blå kartan, skala 1:100 000.	6
Fig. 2. Fornlämningens läge markerat på Ekonomiska kartan, skala 1:10 000.	8
Fig. 3. Högen A1 under utgrävning. Foto: Kjell Andersson.	10
Fig. 4. Högen A1 under utgrävning. Foto: Kjell Andersson.	11
Fig. 5. Knapp och viktlod från högen A3. Foto: Mattias Ek.	12
Fig. 6. Hästkosömmar och spikar från källaren. Foto: Mattias Ek.	13

Bilagor

Bil. 1. Situationsplan.	15
Bil. 2. Anläggningsbeskrivningar.	16
Bil. 3. Plan och profilritningar.	18
Bil. 4. Fyndtabell.	20
Bil. 5. Myntbestämning.	21
Bil. 6. Osteologisk analys.	22

Fig 1. Blå kartan med undersökningsområdet markerat, skala 1: 100 000.

Sammanfattning

Stockholms läns museum utförde i augusti 2004 en arkeologisk slutundersökning av fornlämning RAÄ 220 i Karby, Össeby-Garns socken, Vallentuna kommun, Uppland. Undersökningen utfördes på uppdrag av Byggmästaren U J Johansson AB och föranleddes av att området kring fornlämningen skulle bebyggas med bostadshus.

Fornlämningen utgjordes av två gravhögar varav en större och en mindre. Efter det att den större högen hade torvats av framträdde högen som ca 1 meter hög och 13-14 meter i diameter. I dess nordöstra del hade en låg stenmur delvis grävts ned i högens fyllning och centralt i högen fanns en grund grop från vilken en svacka löpte mot högens fot i norr. Den fortsatta undersökningen skulle visa att högen var kraftigt skadad och att den dessutom var plundrad.

Under gravhögens mantel av lera framkom ett centralt placerat kärnröse, ca 6 meter i diameter, och runt detta en friliggande kantkedja, vilken var belägen omedelbart innanför högens fot. Centralt i kärnröset fanns en plundringsgrop och i rösets norra del hade en jordkällare grävts in, vilka var orsaken till försänkningarna i högens yta. Den sten som hade plockats ur röset vid plundringen och källarens anläggande påträffades under högens lerfyllning som också fyllde plundringsgropen och källaren. Högen har alltså i efterhand täckts med ett lerlager, möjligen i syfte att kunna odla på högen.

Under återstoden av kärnröset framkom inga spår av någon gravgömma. I källarens inre del, som anslöt till plundringsgropen, och i höjd med den ursprungliga marknivån, påträffades ett bränt benfragment, men detta kan inte med säkerhet sägas härstamma från en eventuell gravgömma. Det är möjligt att någon gravgömma aldrig har funnits utan att högen har uppförts som en kenotaf. Högar med kantkedja har i flera fall daterats till 900-talet e Kr.

Den källare som hade grävts in i högen hade brunnit eller bränts ned. Resterna efter källaren visade att denna delvis varit uppförd av tegel och att den troligen hade varit försedd med ett torvtak. I källaren påträffades bl. a hästkosömmar av medeltida typ.

Den mindre gravhögen hade en diameter på ca 5 meter och en höjd om endast 0,5 meter. Under gravens jordmantel framkom ett kärnröse med en diameter på ca 1,5 meter och under kärnröset ett brandlager. I brandlagret stod ett keramikkarl innehållande en del av de brända benen som härstammade från människa, häst, hund, får/get och fågel. I graven påträffades också ett viktod av järn, en kulknapp av brons, fragment av järn och brons samt delar av åtta silvermynt varav sju arabiska och ett möjligen västeuropeiskt. Det yngsta arabiska myntet har präglats mellan 961 och 999.

Bakgrund

Byggmästaren U J Johansson AB planerar att bebygga delar av fastigheten Karby 3:2, Vallentuna kommun med nya bostäder. Inom fastigheten var fornlämningen RAÄ 220, Össeby-Garns socken, Uppland, belägen. I juni 2003 utförde Stockholms läns museum, efter ett beslut från Länsstyrelsen i Stockholms län, en förundersökning av fornlämningen (lst, dnr 431-03-21794). Uppdragsgivare var Byggmästaren U J

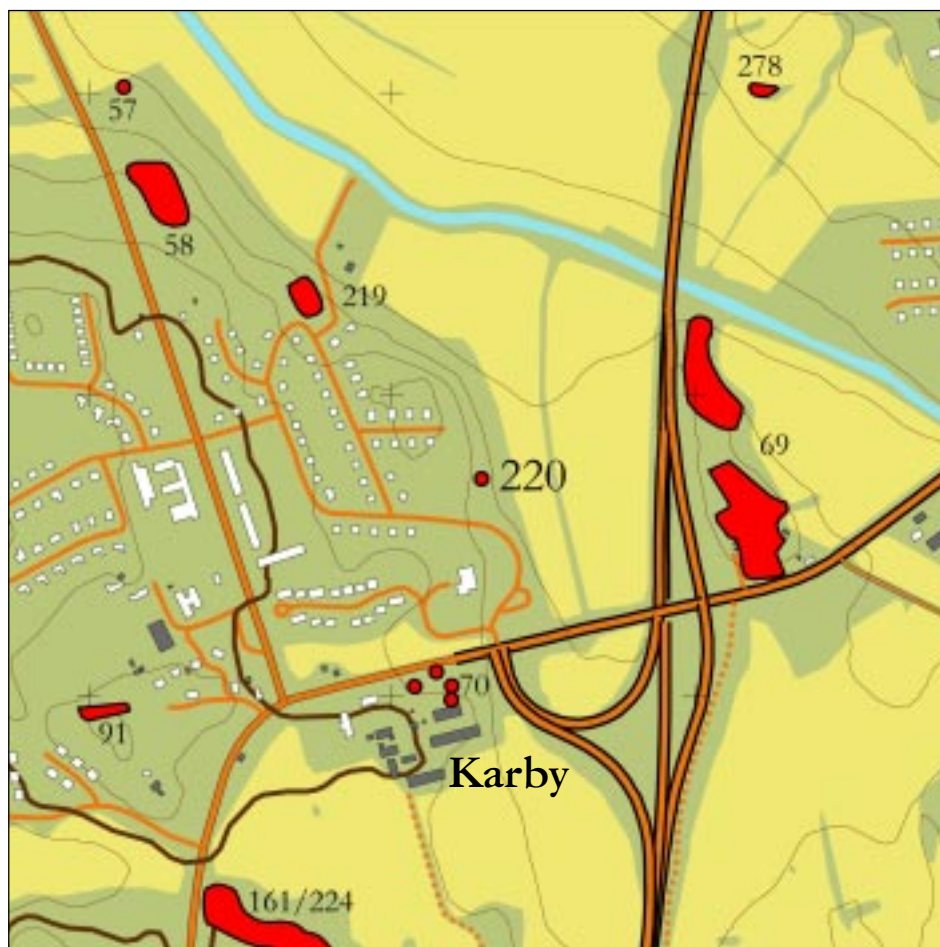

Fig 2. Fornlämningens läge markerad på den Ekonomiska kartan, skala 1: 10 000.

Johansson AB. Vid förundersökningen kunde det konstateras att RAÄ 220, förutom en sedan tidigare registrerad gravhög, bestod av ytterligare minst en hög. Då delar av undersökningsområdet, på grund av tät växtlighet och förekomst av stora mängder odlingssten, var svårtillgängligt, kunde ytterligare gravar inte uteslutas inför slutundersökningen (Andersson 2003).

Beslut om fornlämningens borttagande fattades av länsstyrelsen den 26 januari 2004 (lst, dnr 431-03-55661) och slutundersökningen utfördes av Stockholms läns museum under perioden 16 - 31 augusti 2004. Undersökningen utfördes på uppdrag av Byggmästaren U J Johansson AB.

Kulturmiljö

Fornlämning RAÄ 220 var anlagd på krönet av en relativt brant sluttning ned mot Husaåns dalgång, ca 300 meter NNÖ om Karby gård (fig. 2), och bör ursprungligen ha varit synlig såväl från vattnet som från delar av den övriga dalgången. Under yngre järnålder, då havsnivån låg drygt 5 meter högre än idag, utgjorde Husaån en del av den, för kommunikationen mellan Östersjön och det inre av Uppland, mycket betydelsefulla Långhundraleden. Det kan därför hållas för troligt att gravplatsen valts delvis med tanke på det väl exponerade läget mot den forna farleden.

Husaåns dalgång tillhör den fornlämningsrikaste delen av Össeby-Garns socken, med lämningar som till stor del består av gravar och gravfält från yngre järnålder samt bebyggelse lämningar från historisk tid. I den här undersökta fornlämningens absoluta närområde bör gravfältet RAÄ 69 nämnas. Gravfältet ligger på den s.k. Kvarnbacken ett par hundra meter öster om RAÄ 220 och är av betydande storlek. Höjden med gravfältet ligger precis på gränsen mellan Karby och Brottbys ägor och gravfältet förefaller vara uppdelat i två delar.

Cirka två kilometer uppströms Husaån, i Össeby-Garns grannsocken Vada, ligger Sjöskullarna (RAÄ 10), vilket utgör Vallentunabygdens mest betydande högggravfält. Gravfältet består av ett nittiotal mindre högar och stensättningar samt tre storhögar, de båda största med en diameter om ca 30 meter. Både gravfältet på Kvarnbacken och Sjöskullarnas gravfält kan, åtminstone till en del, antas härröra från vikingatid (ca 800 – 1100 e.kr).

Fornlämning RAÄ 220 var tidigare registrerad som en större gravhög, ca 13 meter i diameter och en meter hög. Vid förundersökningen av fornlämningen i juni 2003 påträffades dock också en mindre en hög i anslutning till den större (Andersson 2003). Terrängen norr och öster om den stora gravhögen utgjordes av tät växtlighet med stora mängder upplagd odlingssten. Förekomsten av ytterligare gravar kunde därför inte uteslutas inför slutundersökningen (Andersson 2003:9). Vid slutundersökningen kunde det dock konstateras att fornlämningen endast bestod av de två gravar som tidigare hade påvisats.

Den äldsta bevarade kartmaterialet över Karby ägor utgörs av en s.k. geometrisk avmätning från år 1636 (LMS A10:91). Vid denna tid utgjorde platsen för gravhögarna gränsen mellan odlad åkermark i väster och ängsmark i öster. I början av 1900-talet, då den s.k. häradskartan upprättades, hade även det mesta av marken öster om gravhögarna odlats upp. Endast ett mindre område (motsvarande dagens skogsdunge) omedelbart norr och öster om fornlämningen har på häradskartan markerats som impedimentmark.

Målsättning och metod

Avsikten med uppdraget var att undersöka och ta bort fornlämning RAÄ 220 för att därigenom möjliggöra uppförandet av planerad bostadsbebyggelse på platsen. Undersökningsmetoden valdes i syfte att - inom de givna tidsramarna - generera största möjliga mängd ny kunskap om gravarnas datering och konstruktion, samt om de sekundära förändringar gravarna genomgått sedan de uppfördes. I förlängningen syftade undersökningen också till att försöka sätta in de undersökta gravarna i ett större kronologiskt och rumsligt sammanhang.

Det översta torvlagret och den sten som lagts upp på gravarna och området däremellan i samband med uppodlingen av området togs bort med hjälp av maskin försedd med planeringsskopa. För att undvika skador på gravarna gjordes också delar av avtorvningen för hand med hjälp av fyllhammare.

Den större gravhögen planerades på grund av dess storlek till stora delar att grävas bort med maskin. Gravhögen antogs bestå av ett centralt placerat kärnröse med en omgivande jordmantel. Vid undersökningen skulle om möjligt hela jordmanteln

med undantag för en krysspårprofil över kärnröset avlägsnas med maskin varefter den fortsatta undersökningen skulle ske för hand. Även den stenmur som byggts genom högens östra del planerades tas bort med maskin efter att ha dokumenterats på lämpligt sätt.

Schaktningen visade att högens uppbyggnad stämde relativt väl med den på förhand antagna, men i högens västra del framkom också stora mängder sten utanför kärnrösets begränsning varvid schaktningen fick avbrytas i denna del. Något överraskande framkom också en friliggande kantkedja av stenar dold under högens fot.

Plan och sektionsritningar framställdes manuellt på millimeterpapper. Samtliga anläggningar, schaktbegränsningar samt inre konstruktioner mättes in med hjälp av totalstation. Undersökningen dokumenterades fotografiskt med SV/V-film, samt i färg med digitalkamera.

Samtliga metallfynd från undersökningen har konserverats.

Resultat

I samband med slutundersökningen kom fyra anläggningar att undersökas inom fornlämning RAÄ 220. Anläggningarna bestod förutom de två högarna (A1 respektive A3), också av en förmodad stenpackning (A4) samt av en raserad jordkällare (A5). De sistnämnda anläggningarna var belägna på respektive i högen A1. Anläggningen A2 utgjordes av en anläggning (ett täckdike) som undersöktes redan i samband med förundersökningen 2003.

Högen A1

Anläggningen framstod inför undersökningen som en relativt välbevarad rund gravhög med en höjd om ca 1 meter och en diameter om ca 13 – 14 meter. Centralt i anläggningen kunde en grop, ca 2 meter i diameter och ca 0,25 meter djup, iakttas. I anslutning till gropen fanns också en grund svacka, ca 4 meter lång och 0,1 meter djup, vilken sträckte sig ut mot gravhögens norra kant. På högen hade också enstaka odlingsstenar, ca 0,4 - 0,7 meter stora, lagts upp.

Fig. 3. Högen A1 under utgrävning. Foto: Kjell Andersson (L2005-001419).

I gravhögens östra del kunde en låg stenmur iakttas. Stenmuren hade en sammanlagd längd om ca 100 m och löpte från högens östra del åt nordväst mot och förbi den mindre högen A3 och vidare upp mot och längs med den gamla åkermarken i väster. Stenmuren, som delvis tycktes ha grävts ned i den större högens fyllning, visade sig ha en närmast skalmursliknande konstruktion med större stenblock längs sidorna och däremellan en fyllning bestående av mindre sten och jord. Stenmuren hade en genomsnittlig bredd om ca 1,5 meter med en största bredd om ca

2,0 meter längst i söder. Dess höjd uppgick som mest till 0,6 meter.

Efter det att gravhögen hade torvats av kunde det konstateras att dess fyllning till större delen bestod av stenfri hårt packad lera. Under torven i högens sydvästra del påträffades en i det närmaste oval, ca 2,4 x 1,5 meter stor, enskiktad stenpackning (A4, se nedan). Under gravhögens lerfyllning framkom ett centralt beläget kärnröse samt en dold friliggande kantkedja längs högens fot (figur 4). Kärnröset var i det närmaste runt, ca 6,5 meter i diameter, 0,6 meter högt och uppbyggt av 2-3 skikt osorterade stenar och block. Kantkedjan, som ställvis var skadad, var ca 13 meter i diameter.

Fig. 4. Högen A1 under utgrävning. I kärnrösets norra del framträder den ännu ej färdigundersökta källaren (A5). Foto: Kjell Andersson (L2005-001417).

De två ganska obetydliga försänkningar som inledningsvis observerats i gravhögens yta skulle under arbetets gång visa sig vara spår efter två omfattande nedgrävningar som fyllts igen med samma slags lera som täckte högen i övrigt. Den centralt belägna gropen, som tolkas som en plundringsgrop, sträckte sig ned genom hela kärnröset och ned till den ursprungliga marknivån under röset. Den avlånga svackan norr om gropen visade sig dölja en jordkällare som grävts in i kärnröset och ned under den ursprungliga marknivån (A5, se nedan).

Det stenmaterial som plockats ur kärnröset vid dessa ingrepp återfanns utanför kärnröset i högens västra del och under leran (figur 3), vilket visar att leran har förts på i efterhand. Stenmaterialet låg i en fyllning av mylla som i högre eller lägre grad återfanns inom hela kantkedjans begränsning under den sekundärt påförda leran. Myllagret, som var som tjockast i högens östra del, utgör sannolikt rester av högens ursprungliga fyllning.

Inga spår efter någon form av gravgömma påträffades i högen. I anslutning till jordkällarens inre vägg påträffades ett litet fragment bränt ben, men på grund av det osäkra fyndläget och då benet inte heller har kunnat identifieras kan det inte med säkerhet knytas till graven.

Den täckande leran har sannolikt förts på högen under historisk tid, möjligen i syfte att kunna odla på högen.

Högen A3

Anläggningen A3 var inför undersökningen kraftigt belamrad med odlingssten och därför något besvärlig att definiera storleksmässigt. Då den mesta stenen borttagits framstod anläggningen som en lätt oregelbunden hög, med en höjd om endast ca 0,5 meter och en diameter på 5 - 6 meter. I anslutning till högens östra kant överlagrade en låg stenmur i viss mån anläggningen. I väster hade anläggningen en i det närmaste

rak kant, vilket möjligen beror på att den skadats vid plöjning under historisk tid. Den mindre gravhögens fyllning bestod av myllig mo. Under fyllningen framkom ett centralt beläget kärnröse med en diameter på ca 1,5 meter. Kärnröset, som var ostört, bestod av 1 – 2 skikt med stenar och var ca 0,3 m högt. Under och mellan kärnrösets stenar framkom en gravgömma i form av ett brandlager med brända ben, och centralt placerat i brandlagret stod ett keramikkrärl i vilket en del av de brända benen hade placerats.

Den osteologiska analysen (se bilaga 6) visade att de brända benen härstammade från både djur och människa. Benen från människa härstammade troligen från en individ i 20-årsåldern eller äldre. Några benslag lämpliga för könsbestämning påträffades dock inte. Djurbenen härstammade från häst, hund, får/get samt fågel. Fågelbenen kunde inte artbestämmas, men härrör från en fågel av en hönas storlek.

Fig. 5. Knapp och viktlod från högen A3. Viktlodet är 15 mm i diameter. Foto: Mattias Ek (bild LX2005-1374).

I brandlagret påträffades en kulformad knapp av brons (figur 5). Ytterligare fynd påträffades omedelbart utanför brandlagret, under kärnrösets norra del. Här tillvaratogs ett oidentifierat järnfragment, ett platt droppformat fragment av kopparlegering med ornamentik i form av en skåra, fragment från sju arabiska och ett oidentifierat, möjligen västeuropeiskt, silvermynt (bilaga 5) samt ett kulformat viktlod med tillplattade poler. Viktlodet var gjort av järn och hade ett tunt bronshölje. Terminus post quem-datering av de arabiska mynten visar att gravhögen som tidigast kan ha anlagts år 961 e Kr.

Stenpackningen A4

I samband med att det översta torvlagret banades av på gravhögen A1 framkom det i dess sydvästra del en enskiktad oval stenpackning med måtten ca 2,4 x 1,5 meter. Stenpackningen hade en största utbredning i öst-västlig riktning, och diskuterades initialt i termer av en möjlig skelettbegravning, vilken skulle ha anlagts sekundärt i gravhögen. Anläggningen visade sig dock sakna spår efter en nedgrävning. Det fyndmaterial som tillvaratogs i anslutning till och mellan stenarna (tegel, bränd lera, ett knivfragment m.m.) antydde en datering till historisk tid, vilket senare skulle visa sig styrkas av det faktum att stenpackningen låg ovanpå ett på högen sekundärt påfört lerlager. Troligen rör det sig om odlingssten.

Källaren A5

Inför undersökningen kunde en grund, avlång svacka iakttagas i högen A1: s norra del. Svackan var ca 4 meter lång och sträckte sig från högens centrum ut mot högens fot i norr. Vid undersökningen framkom en betydande nedgrävning på platsen. Nedgrävningen, som var ca 2,3 x 1,5 meter stor och upp till 1,5 meter djup, utgjorde lämningarna efter en jordkällare som hade grävts in i högen och dess kärnröse (figur 4).

I källarens fyllning, under den sekundärt påförda leran, framkom bränd lera, brandskadat tegel och förkolnat trä, vilket tyder på att källaren har förstörts i samband med en brand. Fynd av bl a hästkosömmar av medeltida typer (figur 6) i fyllningen och på källarens lergolv antyder att källaren har anlagts under, troligen, senmedeltid. Tre av sömmarna från källaren (se Fig. 6, nr 1, 4 och 6 från vänster) är av en typ som tidigare har påträffats i bl a Eketorp-III. Sömtyper, som av Anders Wallander (1998)

betecknas typ b, utgör den minsta gruppen av tre typer av sommarsömmar från befästningen (a.a.:226f) och är därmed kanske också den yngsta av dessa. Eketorp-III dateras till ca 1170 – 1240 (Borg 1998:62). Sömmar av samma typ har också påträffats i Alvastra kloster (Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, band XII, sid. 201, figur 2:5).

De tre återstående sömmarna från källaren är av en typ som också förekommer i Alvastra (a.a.:figur 2:7). Typen utgör enligt Rune Norberg den yngsta typen av sömmar från klostret och uppträder från 1400-talet och framåt (Norberg 1967:201f).

Fig. 6. Hästkosömmar av olika typer (överst) och spikar från källaren. Den största spiken är 56 mm stor. Foto: Mattias Ek (bild LX 2005-1371).

I ett försök att närmare datera anläggningen genomfördes en ¹⁴C-analys av ett träkolstycke från källaren. Träkolet, som härrörde från en ca 60 år gammal tall (Linderson 2004), daterades till 1230 ± 70 BP (AD 690 – 890, kalibrerat 1 sigma) (Beta-199785). Dateringen avvek kraftigt mot den förväntade och överensstämmer inte alls med fyndmaterialet från källaren. Dateringen är sannolikt också äldre än den gravhög i vilken källaren var nedgrävd (se vidare nedan) och har därför ingen relevans för källarens datering.

Diskussion

Gravhögarna antogs inför undersökningen att ha anlagts under yngre järnålder och sannolikt under vikingatid (ca 800 - 1100 e Kr), ett antagande som, åtminstone vad det gäller den mindre av högarna (A3), kunnat verifieras genom myntfynd.

I den större högen (A1) påträffades inga spår efter någon gravgömma. Inte heller påträffades några föremål eller fynd av organiskt material som med säkerhet kunde knytas till anläggningen och därmed bidra till dateringen av denna. Avsaknaden av en gravgömma kan bero på de ingrepp som gjorts i högen och dess kärnröse, men det kan inte uteslutas att högen har uppförts som en kenotaf. Utifrån den i högar ovanliga konstruktionsdetaljen med en dold friliggande kantkedja kan dock anläggningen ändå ges en sannolik datering.

Peter Bratt har i samband med sitt avhandlingsarbete kring storhögar i Mälardalen gjort en genomgång av undersökta högar i Uppland som visar att kantkedjor är mycket sällsynt förekommande i högar. Genomgången visar också att konstruktionsdetaljen främst hör samman med högar med en diameter över 10 meter och att de huvudsakligen kan dateras till 900-talet. (muntlig uppgift, Peter Bratt, Stockholms läns museum)

Det har i samband med för- och slutundersökningarna av RAÄ 220 inte framkommit något som tyder på att de två undersökta högarna utgör rester av ett i övrigt förstört gravfält, möjligt att koppla till en eventuell vikingatida föregångare till Karby gård.

Referenser

- Andersson, K. 2003 *Förundersökning vid Karby. Arkeologisk förundersökning av RAÄ 220, Karby 3:2, Össeby-Garn socken, Vallentuna kommun, Uppland*. Stockholms läns museum, Rapport 2003:38.
- Borg, K. 1998 Eketorp-III. I: K. Borg (Red) *Eketorp-III. Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna*. Sid. 11-67. KVHAA. Stockholm.
- Linderson, H. 2004 *Vedanatomisk analys av tre olika arkeologiska undersökningar i Uppland*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomy och Dendrokronologi, rapport nr 2004:37. Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet. (opublicerad)
- Norberg, R. 1967 uppslagsord: Nagle I: J. Granlund (Red) *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid*. Band XII. Sid 198-202. Malmö.
- Wallander, A. 1998 Hästmundering. I: K. Borg (Red) *Eketorp-III. Den medeltida befästningen på Öland. Artefakterna*. Sid. 212-228. KVHAA. Stockholm.

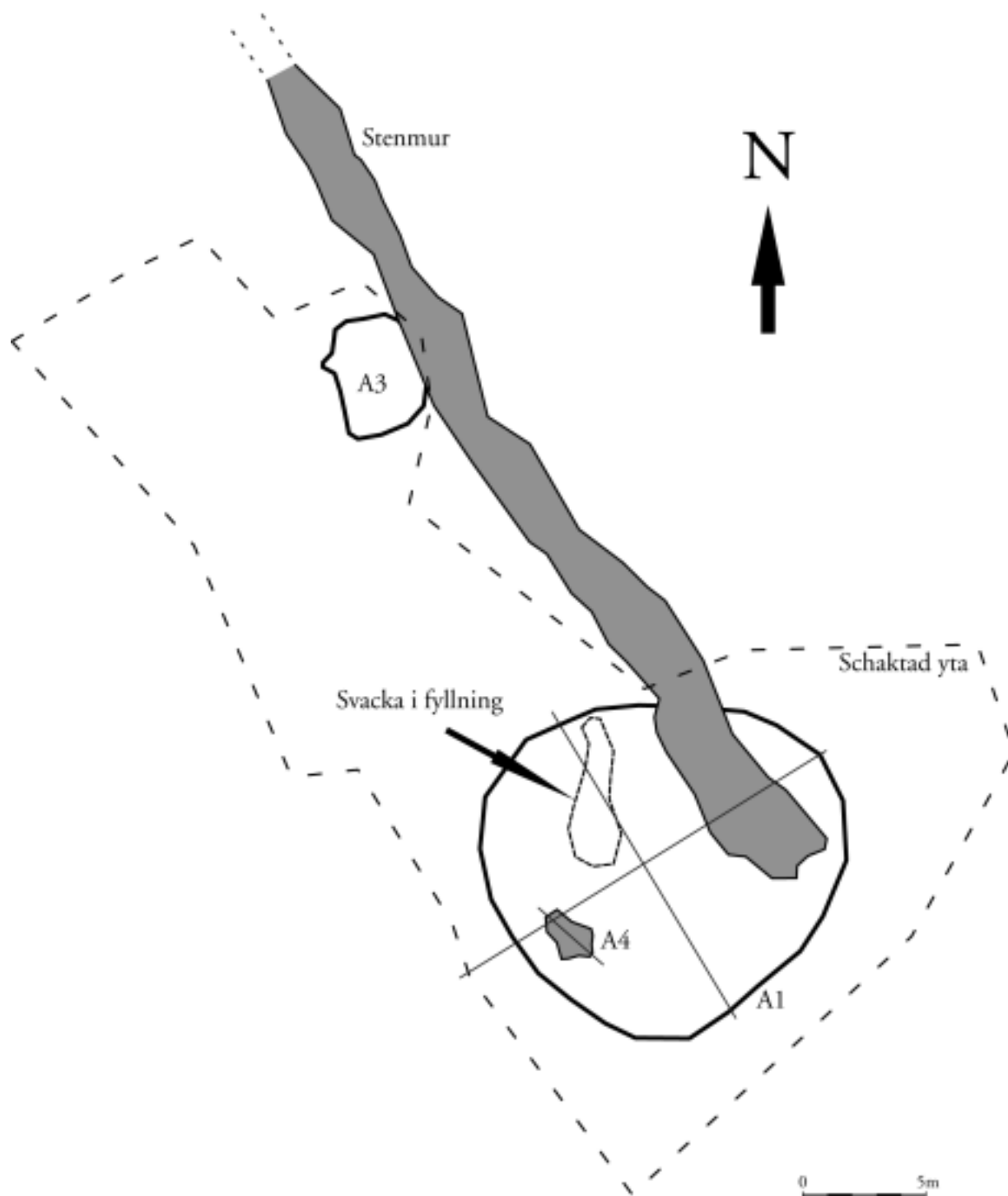
Muntlig referens

Bratt, Peter, Stockholms läns museum.

Administrativa uppgifter

Stockholms läns museum, dnr:	2003:131
Länsstyrelsen i Stockholms län, beslut dnr:	431-03-55661
Landskap:	Uppland
Kommun:	Vallentuna
Socken:	Össeby-Garn
Fastighet:	Karby 3:2
Fornlämning:	RAÄ 220
Beägenhet:	Ekonomiska kartan, blad 111 1b Össeby-Garn SV
Koordinater:	X 660709 Y 163692
Undersökningstyp:	Slutundersökning
Fältarbetsperiod:	2004-08-16 till 2004-08-31
Arkeologisk personal:	Kjell Andersson (projektledare), Tove Björk (osteologisk analys), Margareta Boije, Peter Bratt, Jonas Eriksson, Evelina Johansson Anders Jonsson (rapportansvarig), Beta Analytic, lab.nr: Beta-199785
¹⁴ C-analys:	Förvaras på Stockholms läns museum
Arkivmaterial:	Fyndmaterialet har överlämnats till SHM respektive KMK för fyndfördelning.
Fyndmaterial:	

Bilaga 1. Situationsplan, skala 1:250

Bilaga 2. Anläggningsbeskrivningar

A1. Hög, närmast rund, ca 13 – 14 m i diameter och ca 1 m hög. Skadad.

Miljö: Anläggningen var belägen på i det närmaste plan mark på krönet till en betydande östslutning. På anläggningen växte gräs samt enstaka mindre buskar.

Konstruktion: Inför undersökningen framstod anläggningen som en relativt välbevarad rund hög. Centralt, men något förskjutet åt norr, kunde en ca 2 meter i diameter och ca 0,25 meter djup grop observeras. Från gropen sträckte sig en ca 4 meter lång och 0,1 meter djup svacka mot högens norra kant. Genom högens östra del löpte en låg, ca 30 meter lång, stenmur mot norr. Enstaka odlingssten i storleken ca 0,4 - 0,7 meter låg utspridda på högen. Efter det att torvlagret, som var ca 0,1 - 0,2 meter tjockt, hade banats av kunde det konstateras att stenmuren som löpte genom högen delvis var nedgrävd i densamma. Muren, som i detta parti var ca 1,5 meter bred och 0,6 meter hög, var av skalmursliknande karaktär med större stenblock (ca 0,6 - 1,0 meter stora) längs sidorna och däremellan en fyllning bestående av jord och mindre stenar.

Ytligt i högens sydvästra del framkom en ca 2,4 x 1,5 meter (V-Ö) stor väl avgränsad stenpackning (A4). Anläggningen, som initialt misstänktes kunna utgöra en sekundärgrav, kunde efter undersökning avskrivas som odlingssten (se vidare anläggningsbeskrivning A4). Gravhögens fyllning visade sig till stora delar bestå av en mantel av hårt packad, övervägande stenfri, lera som också fyllde en plundringsgrop och en i högen ingrävd jordkällare (A5), vilka indikerades av gropen och svackan i högens yta.

Under högens lermantel framkom ett kärnröse, samt en friliggande kantkedja. Kärnröset var i det närmaste runt med en diameter om ca 6,5 meter, och bestod av sten i storleken 0,25 - 0,75 m (huvudsakligen 0,3 - 0,5 meter). Kärnrösets höjd var ca 0,6 meter. Centralt i kärnröset fanns plundringsgropen och i rösets norra del hade jordkällaren grävts in. Kantkedjan, som ställvis var skadad (bl a saknades en stor del i öster, på platsen för den tidigare omnämnda stenmuren), hade en diameter om ca 13 meter och var uppbyggd av 0,25 - 0,5 meter stora stenar. Det stenmaterial som plockats ur kärnröset vid plundringen och/eller källarens anläggande påträffades under lermanteln i högens västra del. Mellan och under den utkastade stenen bestod fyllningen av moig mylla. Myllagret som i högre eller lägre grad återfanns över hela anläggningen innanför kantkedjan, med undantag för i de nedgrävningar som gjorts i högen, utgjorde sannolikt rester av högens ursprungliga fyllning. Ingen spår efter en eventuell gravgömma eller fynd påträffades i graven.

A2. Stenpackning, del av ett täckdike, undersöktes i samband med förundersökningen (se Andersson 2003). Utgår.

A3. Hög, oval, ca 5 x 6 m och ca 0,5 m hög. Skadad.

Miljö: Anläggningen var belägen ca 15 m nordväst om A1 på mark som svagt sluttade mot öster. Anläggningen var kraftigt belamrad med odlingssten. På anläggningen växte högt gräs och sly.

Konstruktion: Inför undersökningen framstod högen som en lätt oregelbunden förhöjning belamrad med betydande mängder odlingssten. I öster löpte en låg stenmur (samma stenmur som även berörde A1) längs med/över anläggningens fot. I väster hade anläggningen en i det närmaste rak sida, sannolikt beroende på en odlingskada. Efter det att odlingsstenen hade tagits bort och anläggningens översta torvlager om ca 0,1 meter hade banats av, framträdde en fyllning bestående av myllig mo. Under fyllningen konstaterades ett centralt placerat kärnröse med en diameter om ca 1,5 meter. Kärnröset bestod av sten i storleken ca 0,2 - 0,4 meter och var ca 0,3 meter högt. Kärnröset var ostört och under och mellan dess stenar framkom ett brandlager med ett centralt placerat gravkärl av keramik.

I brandlagret påträffades keramikskärvor, brända ben från djur och människa samt en kulknapp av brons. I gravkärlet, som var fragmenterat, hade en del av de brända benen placerats. Benen har bestämts härröra från en vuxen person i tjugoårsåldern eller äldre, från häst, hund, får/get samt fågel. Under kärnröset norra del, men utanför brandlagret, påträffades ytterligare fynd i form av åtta små fragment från åtta olika silvermynt, varav sju arabiska, ett viktlod av järn, ett ornerat bronsfragment samt ett järnfragment. Det yngsta islamiska myntet är präglat någon gång mellan åren 961 och 999.

A4. Stenpackning, närmast oval, ca 1,5 x 2,4 m och ca 0,3 m hög.

Miljö: Anläggningen var belägen ytligt på den sydvästra delen högen A1.

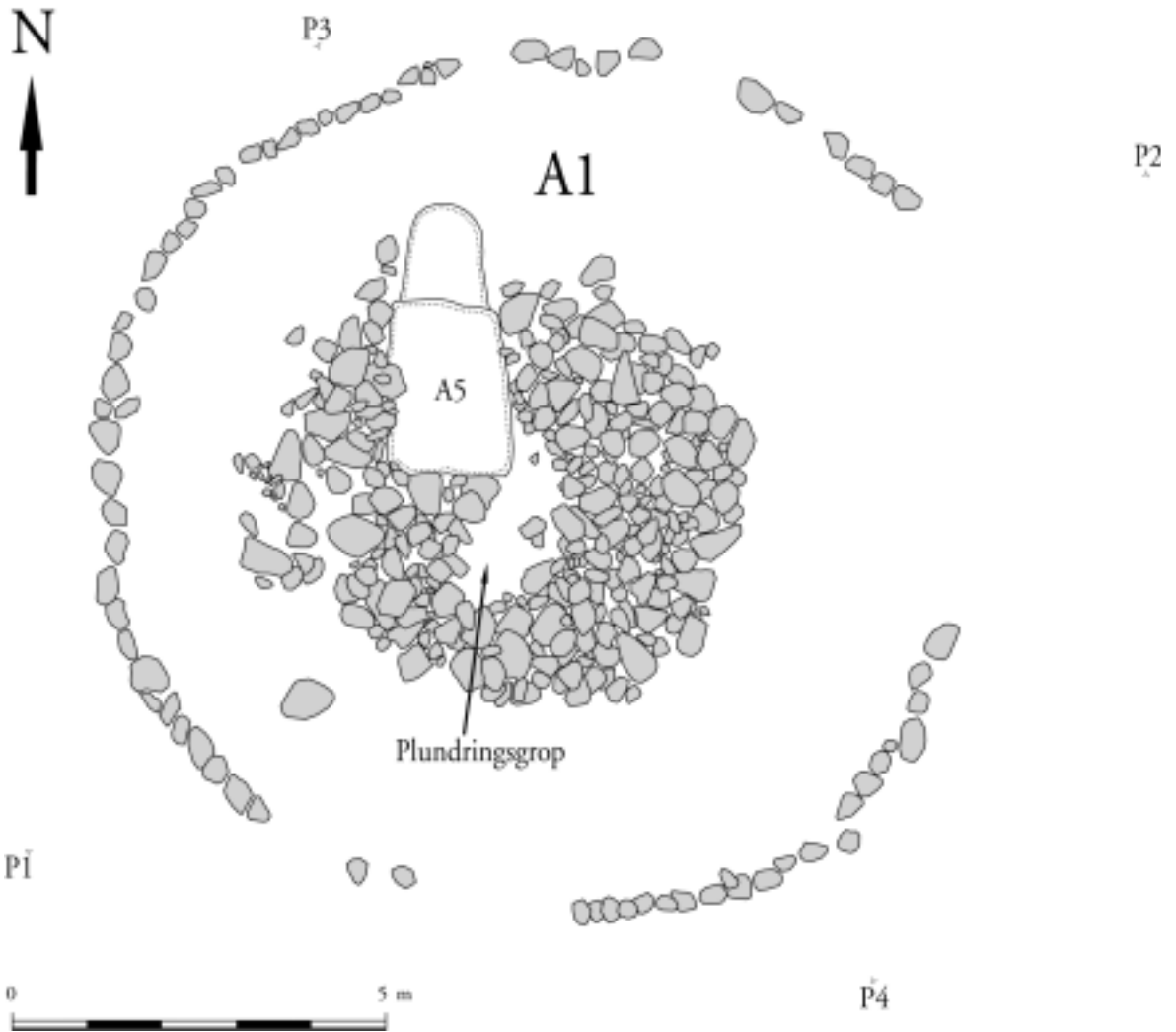
Konstruktion: Väl avgränsad stenpackning som framkom i samband med att torvlagret banades av på gravhögen A1. Anläggningen misstänktes kunna utgöra en sekundärgrav i högen. Vid undersökningen visade sig packningen vara enskiktad och bestå av ett 30-tal stenar i storleken ca 0,1 - 0,35 meter. Någon nedgrävning kunde inte iakttas i anslutning till stenpackningen. Vid undersökningen tillvaratogs bränd lera/lerklining, tegel, slagg samt ett knivfragment mellan och i anslutning till stenarna. Anläggningen visade sig vara anlagd ovanpå ett på högen påfört sekundärt lerlager, och är därmed sannolikt från historisk tid. Troligen rör det sig om odlingssten.

A5. Källare, rektangulär, ca 2,3 x 1,5 meter (NÖ-SV) och intill 1,5 m djup, med försänkt golv av lera. Försänkt in-/nedgång, ca 1,3 x 1 meter (NÖ-SV). Raserad.

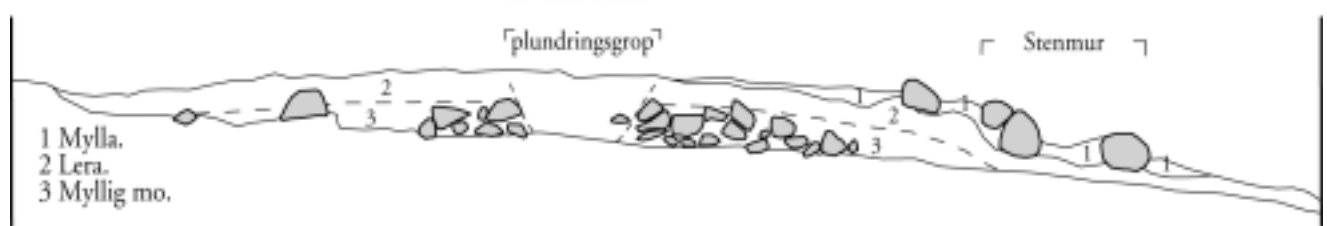
Miljö: Ingrävd i den norra delen av gravhögen A1.

Konstruktion: Källaren framträdde inför undersökningen som en grund, ca 0,1 meter djup, svacka i den norra delen av högen yta. Källaren, som hade grävts in i högen och dess kärnröse, har delvis varit konstruerad av tegel och trä och har troligen haft ett torvtak. Källarens golv utgjordes av lera. Förekomsten av brandskadat tegel, förkolnat trä och rödbränd sand tyder på att källaren förstörts i samband med en brand. I fyllningen påträffades bl.a. hästkosömmar av medeltida typ. Utifrån hästkosömmarna kan källaren dateras till 1400-talet eller senare.

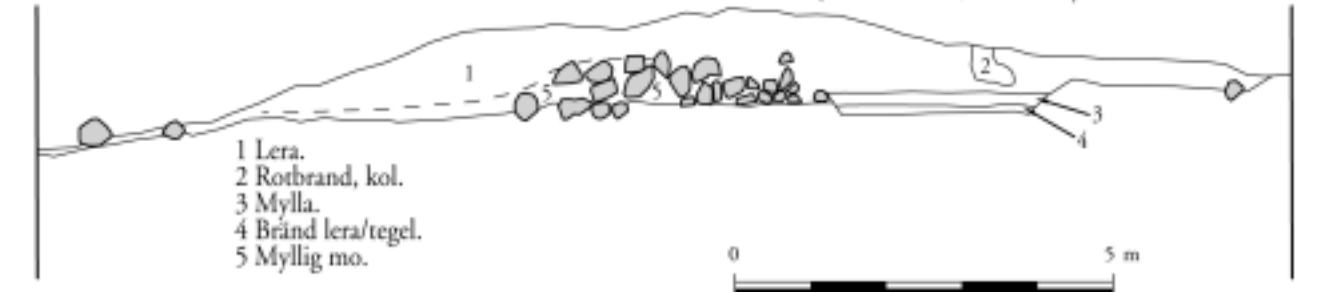
Bilaga 3. Plan och profilritningar,
skala 1:50 och 1:100

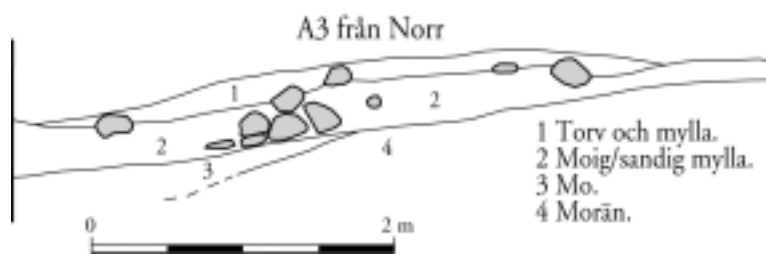
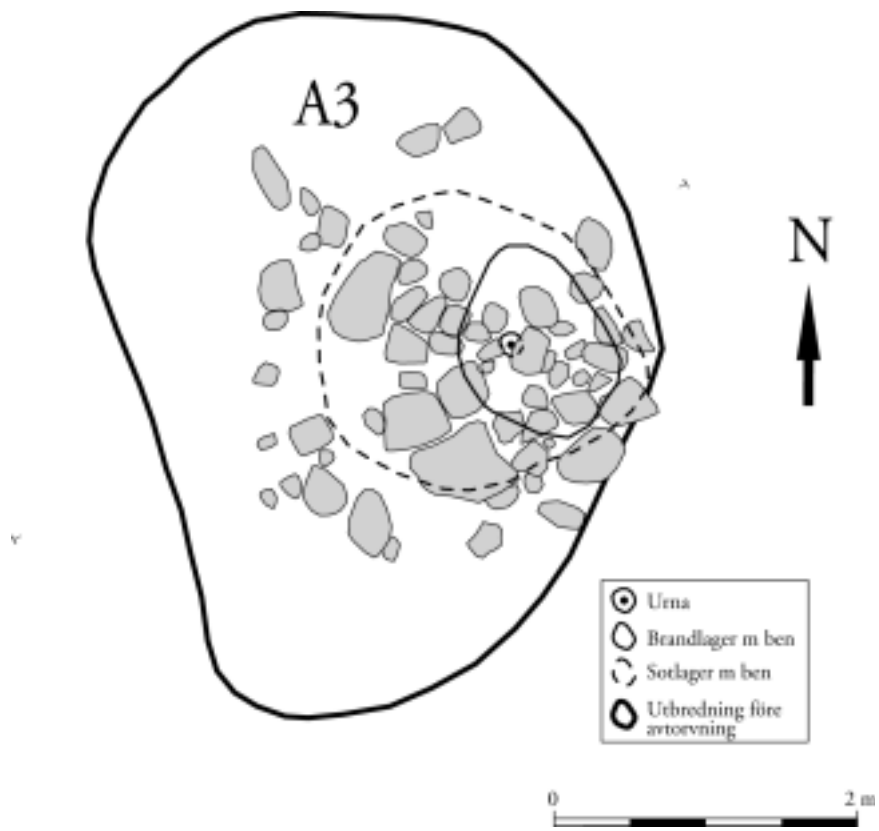

A1 från söder

A1 från öster

Bilaga 4. Fyndtabell

ID:	Anl nr	Sakord	Material	Ant	Vikt	Längd	Beskrivning
1	3	Kärl	Keramik	83	644,9		Gravkärl, mynnings- och bottenbitar.
2	3	Keramik-fragment	Keramik	1	5,4		Hör till ID 1.
3	4	Tegel	Bränd lera	19	85,4		Rensfynd.
4	3	Sandsten	Sandsten	1	83,1		Bryne?
5	4	Tegel	Bränd lera	1	24,8		Rensfynd.
6	1	Tegel	Bränd lera	1	135,8		Rensfynd, NV-delen, sekundärbränd.
7	4	Tegel	Bränd lera	8	148,3		
8	1	Tegel	Bränd lera	1	92,5		Rensfynd, NV-delen.
9	1	Keramik-fragment	Keramik	2	12,2		Rödgoods, rensfynd, NV-delen.
10	4	Bränd lera	Bränd lera	4	5,6		
11	4	Slagg	-	1	78,6		Rensfynd.
12	4	Tegel	Bränd lera	3	106,5		Fingeravtryck.
13	1	Tegel	Bränd lera	1	13,6		Sekundärt bränd, delvis förslaggad.
14	5	Bränd lera	Bränd lera	18	214,8		
15	3	Knapp	Brons	1	0		Kulknapp.
16	3	Järnfragment	Järn	2	1,8		
17	3	Bronsfragment	Brons	1	0,7	14	Ornerat.
18	3	Viktlod	Järn, hölje av Cu - legering	1	11,4	15	Kulformigt viktlod med poler.
19	4	Kniv	Järn	1	5,1	50	Tånge och del av blad.
20	5	Hästsosöm	Järn	1	2,7	32	Spetsen saknas.
21	5	Hästsosöm	Järn	1	4,2	32	Spetsen saknas.
22	5	Hästsosöm	Järn	1	2,8	28	Spetsen saknas.
23	5	Hästsosöm	Järn	1	4,9	50	Böjd.
24	5	Hästsosöm	Järn	1	4,5	36	Böjd.
25	5	Hästsosöm	Järn	1	5,1	32	Böjd.
26	5	Spik	Järn	1	15,1	56	Spetsen saknas.
27	5	Spik	Järn	1	5,6	46	Böjd, spetsen saknas.
28	5	Järnfragment	Järn	2	2,1		
29	3	Myntfragment	Silver	1	0,34		Se bilaga 5, nr 1.
30	3	Myntfragment	Silver	1	0,17		Se bilaga 5, nr 2.
31	3	Myntfragment	Silver	1	0,14		Se bilaga 5, nr 3.
32	3	Myntfragment	Silver	1	0,21		Se bilaga 5, nr 4.
33	3	Myntfragment	Silver	1	0,20		Se bilaga 5, nr 5.
34	3	Myntfragment	Silver	1	0,18		Se bilaga 5, nr 6.
35	3	Myntfragment	Silver	1	0,18		Se bilaga 5, nr 7.
36	3	Myntfragment	Silver	1	0,18		Se bilaga 5, nr 8.

Bilaga 5. Myntbestämning

Up
Össeby-Garn sn
Karby
RAÄ 220, A3

KMK dnr 711-1020-2004

Åtta fragment av silvermynt, varav 7 islamiska och 1 västeuropeiskt (1000-tal?).
Preliminärt tpq baserat på yngsta islamiska: 961 e Kr.

ABBASID

al-Muqtadir (295-320/908-32)

1 ort? [31]4 eller [31]7 eller [31]9 (926-32 e Kr), 0,34 g, frg.

SAMANID

{*al-Radi?*} (322-29/934-40), {*Nasr b. Ahmad?*} (301-31/914-43)

2 [Samarqand?] [32]3? (934/35?), 0,17 g, frg.

kalif? emir?

3 [al-Shash] ca [330-70] (ca 940-80), 0,14g, frg.

4 ort? ca [330-70] (ca 940-80), 0,21 g, frg.

5 ort? ca [330-70] (ca 940-80), 0,20 g, frg.

6 ort? ca [330-70] (ca 940-80), 0,18 g, frg.

7 ort? ca [350-89] (ca 961-999), 0,18 g, frg.

Myntet är en multipel dirham från provinsen Badakhshan i nuv. norra Afghanistan.

VÄSTEUROPEISKT(?)

obestämbar

8 ?, 0,18 g, frg.

GR2005-02-23

Bilaga 6. Osteologisk analys

Av Tove björk

Inledning

Benmaterialet från RAÄ 220 i Karby, Össeby-Garn socken består av bränt benmaterial från två stycken anläggningar. Majoriteten av benen kommer från brandlagret i högen A3. En mindre mängd brända ben kom från högen A1. Det genomgångna materialet från högen A3 är uppdelat i flera fyndposter: gravkärlet, brandlagret, kärnrösets norra resp. södra del samt södra delen och Karby A3. Benmaterialet från anläggning A1 utgör en fyndpost.

Målsättning och metod

Målsättningen med den osteologiska insatsen har varit att från materialet få fram art/arter –och ålder på resp. individ. Materialet har analyserats och vägts och då stora mängder varit väldigt fragmentariskt har en fragmenteringsgrad räknats fram. Metoden har tillämpats genom att räkna antal fragment/10 g. Mängden identifierat material har angetts i viktprocent. Vad gäller kvantifieringen av materialet har MNI (minsta antalet individer) och NISP (antalet identifierade fragment) använts för varje art och fyndområde i högen A3 för att läsaren skall få en uppfattning om fragmenteringsgraden hos olika skelettelement samt även tafonomiska effekters ev. inverkan på materialet.

Köns –och åldersbedömning

Vid könsbedömning av vuxet skelettmaterial är det främst olika delar av kraniet samt bäckenet som studeras. Muskelsfästen kan också ge indicier om kön. När det gäller könsbedömning av barnskelett är det svårare då inga kriterier för detta ännu finns.

Att utföra en könsbedömning av ett bränt benmaterial kräver betydligt mer tid då materialet ofta är mer fragmenterat, förvridet och förkrympt. I materialet från Karby påträffades inga intakta delar från könsindikerande benslag.

Vid åldersbedömning av skelettmaterial från både människa och djur finns vissa kriterier på skelettet att få hjälp utav. När ett skelettmaterial från en yngre individ analyseras är chanserna betydligt större att komma nära den biologiska åldern än vid bedömning av ett vuxet skelettmaterial. Detta beroende på att skelettet utvecklas fram till ett vuxet exemplar under en relativt kort period. Det som sker därefter är en nedbrytning av organismen under påverkan av fler olika faktorer.

De åldersgrupper (efter Sjøvold 1978) som har använts för att placera benmaterialet från Karby i resp. ålderskategori är ;

Infant, spädbarn (-1 år)

Infans I (0-7 år)

Infans II (5-14 år)

Juvenilis (10-24 år)

Adultus (18-44 år)

Maturus (35-64 år)

Adult (Omfattar grupperna Adultus, Maturus och Senilis).

Mellan kranietets olika benslag finns sömmar eller suturer som med ökad ålder växer samman för att sedan slätas ut och försvinna. Kraniefragment från människa har påträffats från samtliga fyndområden i högen A3. Studiet av kraniefragment från människa i syfte att få fram ålder och/eller kön är mycket omdiskuterat. Den individuella variationen när det gäller skallbenens tjocklek är stor. Kön men också ålder spelar stor roll. Sutursynostosen (sammanväxningen) anses generellt ske senare hos kvinnor. När det gäller bränt benmaterial kan suturer som börjat växa samman spricka upp i bränningen och indikera en yngre ålder hos individen (During E). Skiktet mellan yttre och inre *tabulae* som kallas *diploë* ökar i tjocklek med åren medan *tabulae* förtunnas och blir mer poröst. Barn har ett föga utvecklat *diploëskikt*.

Resultat

Utöver människa har också hund (*Canis familiaris*), häst (*Equus caballus*), får/get (*Ovis aries/Capra hircus*) och fågel (*Aves*) påträffats i högen A3.

Gravkärlet

Totalt påträffades i gravkärlet 463,9 g bränt ben. Av detta bedömdes 109,1 g komma från människa vilket utgör 23 %. Även ben från hund, får/get och ett benfragment från fågel påträffades. 92,2 g ben kom från hund vilket utgör 20 %. 37,4 g kom från får/get vilket utgör 8 %. Fågelbenet bestod av en fragmenterad del av en diafys från ett icke identifierat benslag. Storleksmässigt rör det sig om hönsfågel (*Gallus*). Det oidentifierade materialet har en fragmenteringsgrad på cirka 17 fragment/10 g.

Bland materialet från människa påträffades utöver skallfragment, också ett fragment från den distala delen av ett lårben. Fragmentet var färdig fusionerat vilket sker mellan 17-21 års ålder. Skallfragmenten hade samtliga ett tydligt *diploëskikt* och en del uppvisade suturer vilka kan ha spruckit upp i elden. Individen i kärlet kan grovt åldersbedömas till cirka 20 år, men kan vara äldre (adult).

Ben från människans bästa vän hunden påträffades också i kärlet. Sju stycken trasiga kotkroppar som var fusionerade. Dessa fusionerar hos hunden vid ½-2 års ålder (Schmidt 1972).

Det påträffades två fragmentariska fotrotsben från får/get i kärlet. Det ena fotrotsbenet var ett fragmenterat hällben där *tuber calcanei* var synligt. Fusioneringen av hällbenet sker mellan 2,5-3,5 års ålder (Vretemark 1997).

Brandlagret

I brandlagret fanns totalt 432,1 g bränt ben. Av detta bedömdes 68,2 g komma från människa vilket utgör 16 %. Ben från hund fanns också i brandlagret och bestod av 25,6 g vilket utgör cirka 6 %. Ett benfragment från häst vägde 9 g vilket utgör cirka 2%. Det oidentifierade materialet har en fragmenteringsgrad på 16-17 fragment/10 g.

I materialet från människa påträffades ett väldigt trasigt fragment från den proximala delen av ett skenben. Epifysen var fusionerad vilket sker vid 16-23 års ålder. *Diploëskikt* fanns även på skallfragmenten i brandlagret. Individen kan grovt åldersbedömas till cirka 20 år, men kan vara äldre (adult).

I brandlagret påträffades också ben från hund. Tio stycken trasiga kotkroppar som var fusionerade vilket sker hos hunden vid ½-2 års ålder (Schmidt 1972).

Benfragmenten från häst bestod av den proximala delen av en metapod som hos hästen fusionerar innan hästen föds (Silver 1969).

Kärnrösets fyllning – södra delen

Kärnrösets södra del innehöll 64,6 g bränt ben. Av detta bedömdes 11,3 g komma från människa vilket utgör 17 %. 4,4 g ben kom från hund vilket utgör 7 %. Två fragment från får/get påträffades också vilka tillsammans vägde 0,6 g och då utgör cirka 1 % av materialet. Det oidentifierade materialets fragmenteringsgrad blir 20 fragment/10 g.

Utöver skallfragment från människa fanns också två fragmenterade tandrötter där rötterna var slutna. En av dessa kommer från en kindtand, Molar 1 eller Molar 2. Skallfragmenten hade *diploë*. Åldersbedömningen på benmaterialet från kärnrösets södra del blir att individen var lägst 10 år (juvenilis 10-24 år), men individen kan ha varit äldre.

Ett fragment från vadbenets distala del från hund påträffades. Benet är färdig fusionerat vid 15 månaders ålder (Silver 1969).

De två fragmenten från får/get bestod av svanskotor vilka var ofusionerade, vilket sker sent.

Kärnrösets fyllning – norra delen

Kärnrösets norra del innehöll 53,5 g bränt ben. Av detta bedömdes 22,4 g komma från människa vilket utgör 42 %. 0,4 g ben kom från hund vilket utgör knappt 1 %. Det oidentifierade materialets fragmenteringsgrad blir 30 fragment/10 g.

Utöver skallfragment från människa påträffades också tre fragmenterade tandrötter vilka kunde säga intet om individens ålder då de var alltför trasiga. Skallfragmenten hade *diploë*.

Benfragmentet från hund var en trasig phalang som inte kunde åldersbedömas.

Södra delen

Fyndposten från södra delen innehöll fyra fragment bränt ben som tillsammans vägde 0,2 g. Ett fragment kom från får/get och bestod av en svanskota som vägde 0,1 g vilket utgör 50 % av totala mängden ben. Tre fragment kunde ej identifieras.

Svanskotfragmentet från får/get var ofusionerad vilket sker sent.

Karby A3

Fyndposten Karby A3 innehöll 3,9 g bränt ben. Av detta bedömdes 1,1 g komma från människa vilket utgör 28 %. Ett ben bestående av en ½ *phalang II* kom från hund och vägde 0,3 g vilket utgör cirka 8 %.

Fragmentet från människa bestod av skalltak med *diploë*, vilka inte närmre kunde åldersbedömas.

Den trasiga phalangen från hund var fusionerad vilket sker senast vid 7 månaders ålder (Silver 1969).

Högen A1

I anläggning A1 påträffades endast två små brända benfragment vilka var så små att de ej gick att väga eller identifiera.

Slutord

Fem olika arter har efter analys kunnat identifieras i högen A3. Dessa arter är människa, hund, får/get, häst och fågel. Flest antal benfragment har varit från människa. Ofta är det just skallfragment som bevaras och påträffas i brandgravar. I 90 % av alla brandgravar är skallfragmenten de dominerande benen (During E). Skallfragmenten från människa har i samtliga fyndområden indikerat en vuxen individ då *diploë* varit tydligt utvecklad. Inga benelement från människa med ofusionerade ledytter har hittats vilket då skulle indikera en yngre individ. Inga benelement från samma sida har förekommit fler än en gång, vilket då indikerar en individ. Den yngsta åldersbedömningen (juvenilis 10-24 år) som gjorts på materialet i högen kom från kärnrösets fyllning i södra delen, där två trasiga tandrötter från en kindtand påträffades. Inga andra åldersindikatorer fanns. Detta utesluter emellertid inte att individen kan vara äldre. Analysen av det mänskliga benmaterialet ger MNI 1 (minsta individ antal). Åldersbedömningen indikerar en individ som sannolikt hunnit bli 20 år, men som kan vara äldre.

Av hund fanns det också fler benelement. Även i detta fall påträffades inga benelement från samma sida fler än en gång. Fler kotfragment som alla var fusionerade samt fragment från höger och vänster vadben som var färdigfusionerade gav att hunden hunnit bli mellan 1 och 2 år, men kan ha varit äldre. Analysen ger MNI 1.

Ett benfragment av en *metapod* från häst ger MNI 1.

Får/get fanns det också några fragment av i gravröset. Ett trasigt hälben med en liten rest kvar av en fusionerad ledyta gav att fåret/geten var mellan 2,5-3,5 år. Analysen ger MNI 1.

Även ett fragment från fågel fanns med i materialet. Benfragmenten var en del av en diafys från ett icke identifierat benslag. Storleksmässigt kan det röra sig om hönsfågel. Analysen ger MNI 1.

Litteratur

During E. *Kremerat skelettmaterial*. Kompendium i arkeosteologi. Arkeosteologiska Forskningslaboratoriet, Stockholms universitet.

Schmidt E. 1972. *Atlas of Animal Bones*. Elsevier, Amsterdam.

Silver I. A. 1969. *The Ageing of Domestic Animals*. Science in Archaeology. London.

Sjøvold T. 1978. Inference concerning the age distribution of skeletal populations and some consequences for paleodemography. *Anthrop. KÖZL* 22, 99-117.

Vretemark M. 1997. *Från ben till boskap*. Kosthåll och djurhållning med utgångspunkt i medeltida benmaterial från Skara. Del 1. Nossebro.